

Vápenické pece města Olomouce v Grygově v 19. století

Miroslav Papoušek

Ojedinělý ostrůvek výstupu devonského vápence na katastru obce Grygov v lokalitě nazývané Horky byl až do vyčerpání zásob vápence na počátku 70. let 20. století významnou lokalitou, kde se již od počátku 16. století těžil vápenec k pálení vápna.¹ V první polovině 20. století se zde intenzivně těžil vápenec i na stavební kámen a zejména na výrobu cementu pro potřeby cementárny Hruza a Rosenberg v Olomouci–Hodolanech, do níž byl přivážen dnes již zaniklou úzkokolejnou tratí z Grygova do Hodolan.² Po útlumu těžby byly veškeré lomy zavezeny odpadky a rekultivovány. Na místě samém dosud stojí bývalá kruhová vápenka města Olomouce, ve které se přestalo vyrábět vápno v roce 1973, a také obytný dům pro dělníky olomouckých městských vápenek, postavený v roce 1851. Celá lokalita byla těžbou i následnou rekultivací narušena a zcela jistě zanikly drobné objekty užívané k pálení vápna, o nichž se zmiňuje J. Černoch v popisu grygovských lomů v roce 1927. „Vápenky grygovské jsou známy i dávne minulosti. A jistě daleko široko v okolí všechny stavby brávaly od Grygova své vápno. V dávných dobách byli po většině drobní vápeníci s malými pecemi. Na vrších Horek najdeme na několika místech otevřené lomy jejich i zbytky pecí, vystavených zcela jednoduše. Takoví malí vápeníci lámali vápenec velmi nehospodárně. Dnešní velký podnik musí často jejich práci znovu přehazovat, překopávat“.³

Ves Grygov, na jehož katastru se nacházelo nejen vápencové ložisko, ale i les Království, který sloužil jako významný zdroj kvalitního dřeva k pálení vápna, byla od svého založení v majetku města Olomouce. Z bohatého písemného materiálu, vzešlého z činnosti správy olomouckých městských statků a stavebního úřadu, se sice dovídáme o lámání vápence a pálení vápna na katastru Grygova, avšak plány případně podrobnější popisy konstrukčních typů vápenických pecí olomoucké vrchnosti, které zde existovaly v první polovině 19. století, se nedochovaly.⁴ Z pramenných dokladů vyplývá, že se v grygovských Horkách nacházela již před rokem 1793 jedna velká, zděná vrchnostenská vápenka města Olomouce. Vápenka byla pronajímána vápenickému mistrovi, který měl za povinnost platit za dřevo z grygovských lesů, informovat o každém výpalu, dodávat vypálené vápno do Olomouce a udržovat vápenku v dobrém stavu. O této první vápenické peci se nám dochovaly jen kusé zprávy, z nichž nelze s jistotou určit o jaký konstrukční typ se jednalo. V roce 1793 bylo na její opravu použito 400 kusů cihel a v roce 1794 ji hodlal nájemce Šimon Zedníček rozdělit příčnou zdí na dvě poloviny s tím, že bude pálit vápno jen v jedné polovině pece. Tato vápenická pec, pravděpodobně komorového typu, byla v provozu až do konce 20. let 19. století, i když se množily stížnosti, že dává malé množství vápna a že není schopna uspokojit poptávku olomouckých měšťanů. Ze zkušební výpalu, který byl proveden na žádost olomoucké městské rady v srpnu 1825, se ojediněle dovídáme i o pracovním postupu pálení vápna. Do vápenky byl zavezen jeden kubický sáh nalámaného vápencového kamene včetně devíti sáhů měkkého dřeva. Jednorázový proces pálení trval 37 a půl hodiny, po 14 hodinách ochlazování byla vápenka vybrána, vypálené vápno v množství 45 měřic bylo zprvu uloženo do stavební kůlny stojící vedle vápenky a později odvezeno v šesti vozech do Olomouce.

O výstavbě nové účelnější a tedy druhé olomoucké vápenické pece na témže místě bylo rozhodnuto teprve po dlouhotrvajících jednáních roku 1830, kdy byla schválena plánová dokumentace, která se však nedochovala. V této nové vápence, na jejíž výstavbu bylo spotřebováno 10 000 kusů cihel, bylo prováděno přibližně 18 jednorázových výpalů vápna ročně, a to pouze v letních měsících, k jejímu vytápění sloužilo dosud dřevo z místních zdrojů. Zda se v jejím případě jednalo o šachtovou vápenku, označovanou v dobové terminologii jako vysoká vápenka, nelze s jistotou potvrdit. Pokud ano, pak by se mohlo jednat o jednoduchou šachtovou vápenku podobného konstrukčního typu, který se dochoval na území Olomouckého kraje v Javorníku (z r. 1833), Zálesí (po r. 1836), ve Vápenné (kolem r. 1839) nebo Velkých Kuněticích (datace nezjištěna), to jest objekt tvaru komolého kužele, jehlanu či šestihranu, vystavěný z lomového kamene s vnitřní cihelnou vyzdívkou šachty, bez vzduchových kanálů v tělese vápenky, se třemi klenutými otvory u paty vápenky, které sloužily jako topeniště a současně jako vytahovací otvory pro vypálené vápno. Méně pravděpodobné je, že se jednalo

o šachtovou vápenku pokročilejšího konstrukčního typu se vzduchovými kanály v tělese vápenky, který se dochoval v Supíkovcích (z r. 1856) a Sobiškách (datace nezjištěna).⁵

Po dvaceti letech, kdy produkce z této vápenky nestačila krýt narůstající poptávku a spotřebu vápna v Olomouci, byly vystavěny v Grygově v letech 1851 až 1852 dvě nové, stavebně spojené vysoké vápenické pece, zařízení na nepřetržité pálení vápna černým uhlím, a to společně s obytným domem pro dělníky. Zásluha na vybudování tohoto na svou dobu nejmodernějšího vápenického podniku na Moravě je připisována zemskému stavebnímu řediteli a čestnému občanu města Olomouce, Josephu Seifertovi.⁶ Dobové vyobrazení vápenického podniku v Grygově se nám vzácně dochovalo na porcelánovém šálku míšenské provenience z roku 1855.⁷ V centru žánrového obrázku se nachází dvě vysoké vápenky, na jejichž obvodovém plášti jsou naznačeny otvory vzduchových kanálků. Zleva je k vápenkám přistavěna dřevěná konstrukce rampy, vedoucí na jejich vrchol a sloužící pro zavážení pecí. Po rampě se pohybují dělníci s kolečky. Před vápenkami stojí pomocné provozní budovy vápenice a nacházejí se zde i vyskládané hromady nalámaného vápencového kamene. Za vápenkami se otvírá pohled na tři lomové stěny vápencového lomu. Napravo od vápenek stojí dvoupodlažní obytná budova pro dělníky vápenice. V případě této v pořadí třetí olomoucké městské vápenky se jednalo o dvojitou šachtovou vápenku o dvou šachetních pecích, tedy o nejpokročilejší konstrukční typ šachtové vápenky tvaru komolého jehlanu s obdélníkovou základnou, který se nám dochoval ve Velkých Kuněticích (cca z r. 1861) a v Černotíně (z r. 1862). Zatímco dvojitá šachtová vápenka ve Velkých Kuněticích naposledy vyhasla kolem roku 1900, jako tomu bylo i u většiny jednoduchých šachtových vápenek, zůstala dvojitá šachtová vápenka v Černotíně v provozu až do 30. let 20. století.⁸

V závěru 60. let 19. století se začala olomoucká městská rada zabývat myšlenkou na postavení nové výkonnější vápenky vedle stávající dvojité šachtové vápenky, poněvadž se nehodlala vzdát finančních příjmů, které plynuly do městské pokladny z dodávek vápna vojenskému eráru na výstavbu pevnostních objektů olomoucké fortové pevnosti. Zisky města byly stále více ohrožovány činností konkurenční vápenice v Přerově, která byla schopna vyprodukovat více vápna než olomoucká vápenice v Grygově. V té době se totiž v Přerově páliło vápno ve třech šachtových vápenkách a v jedné moderní kruhové vápence Hoffmannova typu, postavené v roce 1868.⁹ Olomoucká městská rada přistoupila k řešení nepříznivé situace velmi zodpovědně a vyslala v září roku 1869 správce městských podniků na obhlídku vápenek do Čech, aby se mohla následně rozhodnout pro stavbu co nejúčinnější vápenky.¹⁰ Zpráva o výsledcích inspekční cesty z 28. září 1868, obsahující popisy vápenek a zčásti doplněná i jejich půdorysy a řezy, je významným pramenným dokladem dané doby, který svědčí o souběžném používání starých a nových konstrukčních typů vápenek. V předmetné zprávě nalezneme údaje o plynové peci cukrovaru hraběte Coudenhove v Duchcově (viz obr. 7), o plynové peci cukrovaru bratří Schindlových v Lovosicích, o plynové peci vápenice a cihelny pana Ellenbergera v Bráníku u Prahy, o milířových pecích vápenice pana Hergeta u Prahy (viz obr. 8), o kupolových pecích (viz obr. 9 nahoře) a vápence podobné cihelné peci (viz obr. 9 dole) pana Sobotky u Prahy, o vápenkách pana Herberta u Prahy (viz obr. 10), ale také o tzv. Rüdersdorfské vápence pana Bergera z Drážďan, která byla stavěna především v okolí Berlína. Ve zprávě je konstatováno, že „dosud shlednuté vápenky neposkytují, s výjimkou tzv. plynových pecí, nic nového. Plynovky určené pro nepřetržité pálení vápna jsou sice z konstrukčního hlediska jednoduché, jejich provoz je však v poměru k ostatním vápenkám spojen s většími náklady. Jejich předností je to, že je plně využít jejich žár. I když tyto vápenky odpovídají dnešním nárokům, nelze doporučit stavbu takové vápenky s ohledem na její malý výkon.“ V samém závěru zprávy je dovětek, ve kterém se doporučuje, aby byla postavena vysoce výkonná a úsporná kruhová vápenka, přestože se její popis ve zprávě vůbec nevyskytuje. V roce 1870 se olomoucká městská rada usnesla, že postaví v Grygově novou kruhovou vápenku dle návrhu Eduarda Hoffmanna a že starou dvojitou šachtovou vápenku zboří. Ve smlouvě z března 1871 je uvedeno, že Eduard Hoffman je vynálezcem tzv. kruhové vápenky a že podíl na vynálezu měl zčásti městský stavební rada pan Licht z Gdaňsku, který však postoupil všechna svá práva v roce 1865 Eduardu Hoffmannovi. E. Hoffmann svým podpisem udělil městu Olomouc povolení ke stavbě kruhové vápenky o 16 komorách a zavázal se k tomu, že dodá stavební plány vápenky a vyšle inženýra Theodora Reutera s vhodným polírem, kteří budou dohlížet na stavbu kruhové vápenky. Město Olomouc se podpisem smlouvy zavázalo k tomu, že postaví vápenku dle dodaných plánů a pokynů pana Eduarda Hoffmanna bez jakýchkoliv odchylek. Dále se zavázala, že se plány vápenky nedostanou do

rukou třetí osoby až do vypršení privilegia, tedy do 31. června 1880, a že nepostaví další vápenku. V červnu 1872 se již v nově postavené vápence pálilo vápno. V dnešní době je grygovská kruhová vápenka o 16 komorách se třemi řadami sypáků, s centrálním kouřovým kanálem a komínem, jedinou autenticky dochovanou kruhovou vápenkou na území Olomouckého kraje.

Poznámky

- ¹ MATĚJKA, J.: Devonské vápence na Moravě a jejich využití. In: Stavivo, roč. 11, 1930, s. 531. Viz též DOSTÁL, J. – ŘÍKOVSKÝ, F.: Olomoucký okres. Vlastivěda Moravská, 2, Musejní spolek v Brně, Brno 1935, s. 521.
- ² LONDIN, V. – BLATNÝ, P.: Grygov průmyslové úzkorozchodky. Olomouc (nedatováno, nestránkováno).
- ³ ČERNOCH, J.: Geologická vycházka na hory u Grygova. In: Příloha k 2. číslu VI. ročníku Vlastivědného sborníku pro mládež župy olomoucké, říjen 1927, s. 11.
- ⁴ Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce, reg. 1786–1873, inv. č. 594, k. 1141.
- ⁵ PAPOUŠEK, M.: K typologii vápenických pecí v Olomouckém kraji. In: Zprávy památkové péče, 64, 2004, č. 4, s. 349–351.
- ⁶ d' ELVERT, Ch.: Geschichte der Verkehrs-Anstalten in Mähren und Oesterreichisch-Schlesien. Gedruckt bei Rudolph Rohrer's Erben, Brünn 1855, s. 108–109.
- ⁷ Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Umělecký průmysl, inv. č. 446–7.
- ⁸ PAPOUŠEK, M.: cit. v poznámce 2.
- ⁹ MATĚJKA, J.: Devonské vápence z okolí Přerova. In: Stavivo, roč. 7, 1926, s. 505.
- ¹⁰ Státní okresní archiv v Olomouci, cit. v poznámce 4.

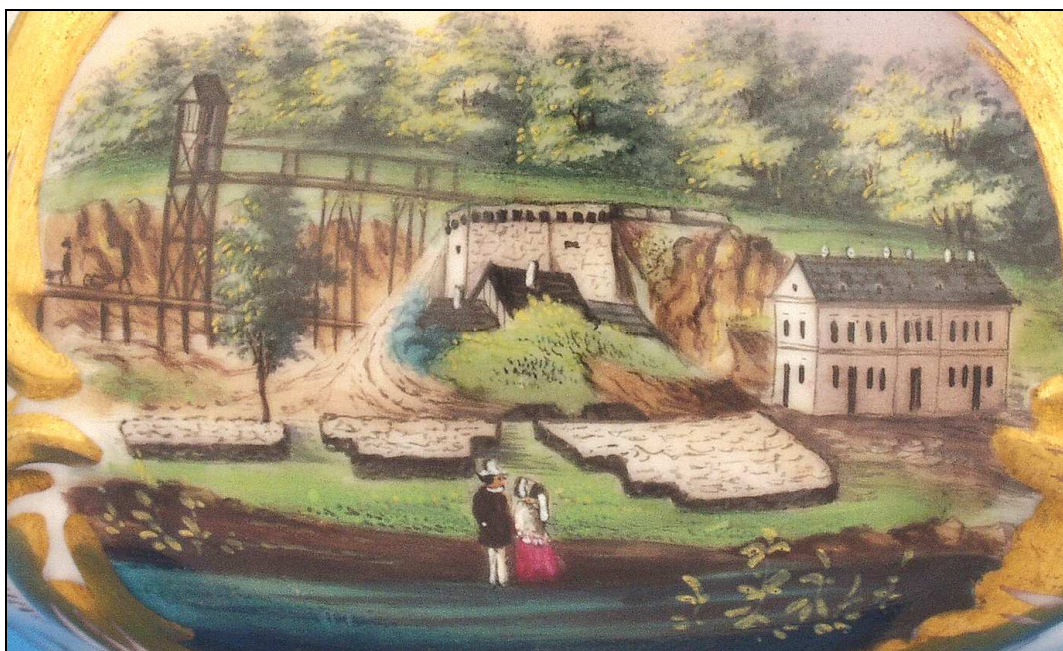
Obr. 1 Javorník, jednoduchá šachtová vápenka, stav k r. 2003

Obr. 2 Supíkovice, jednoduchá šachtová vápenka, stav k r. 2003

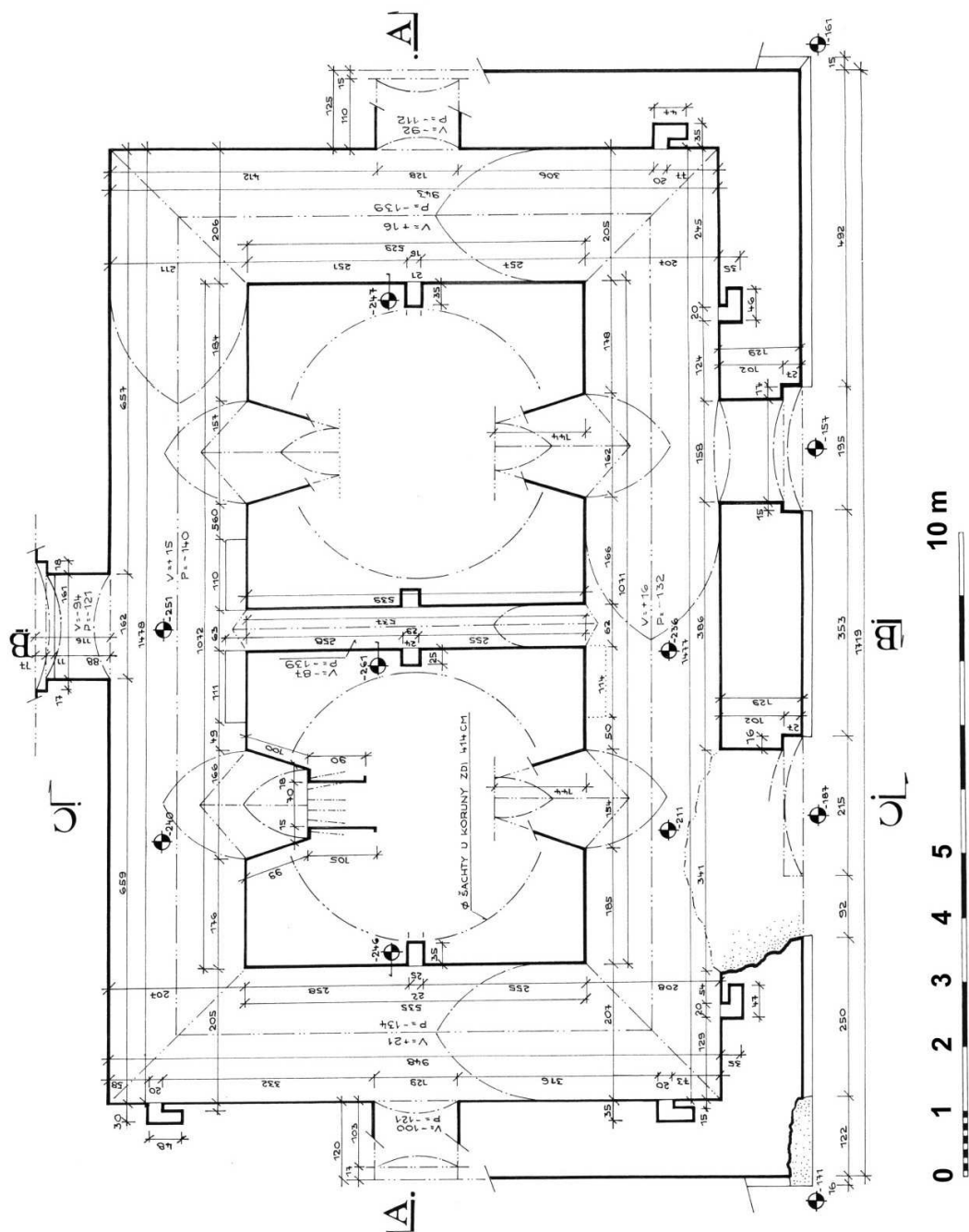
Obr. 3 Šálek s vyobrazením dvojité šachtové vápenky v Grygově z r. 1855

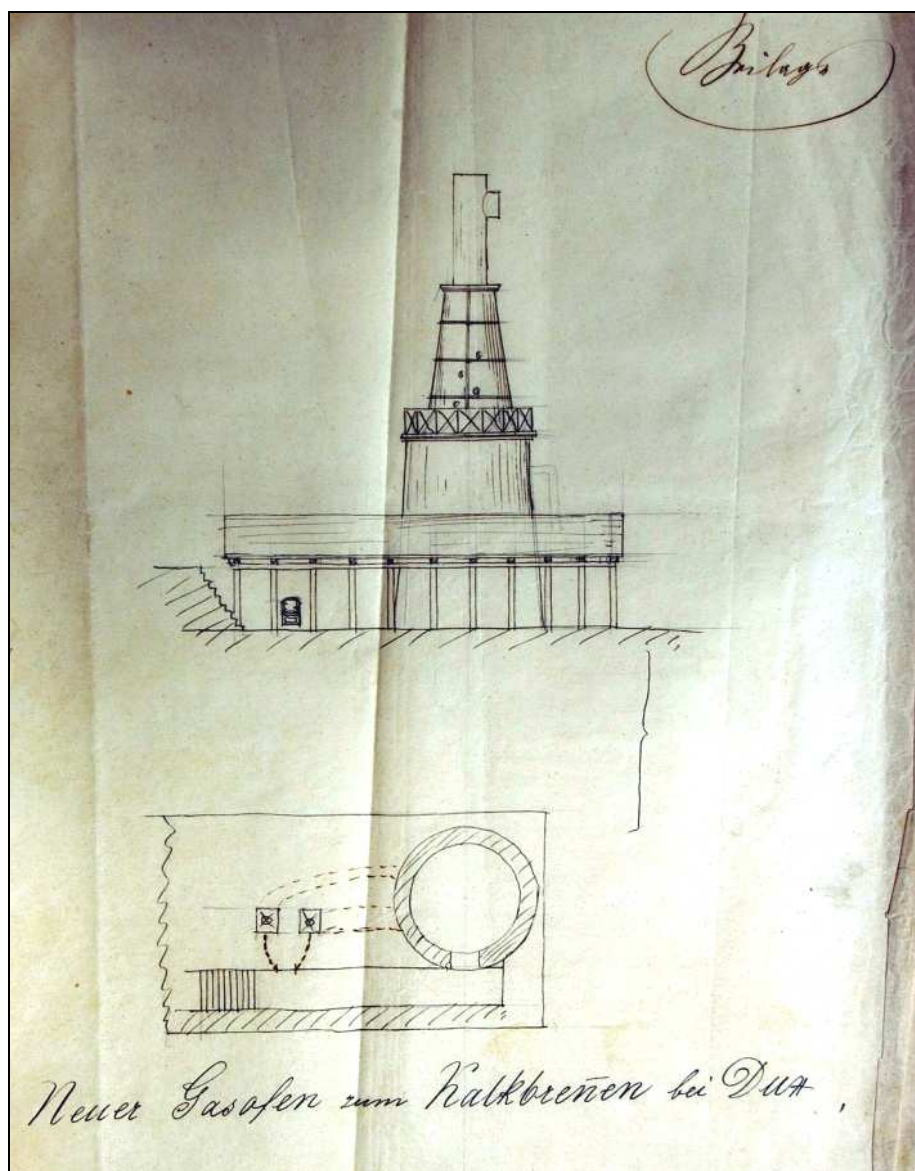
Obr. 4 Šálek s vyobrazením dvojité šachtové vápenky v Grygově z r. 1855 – detail

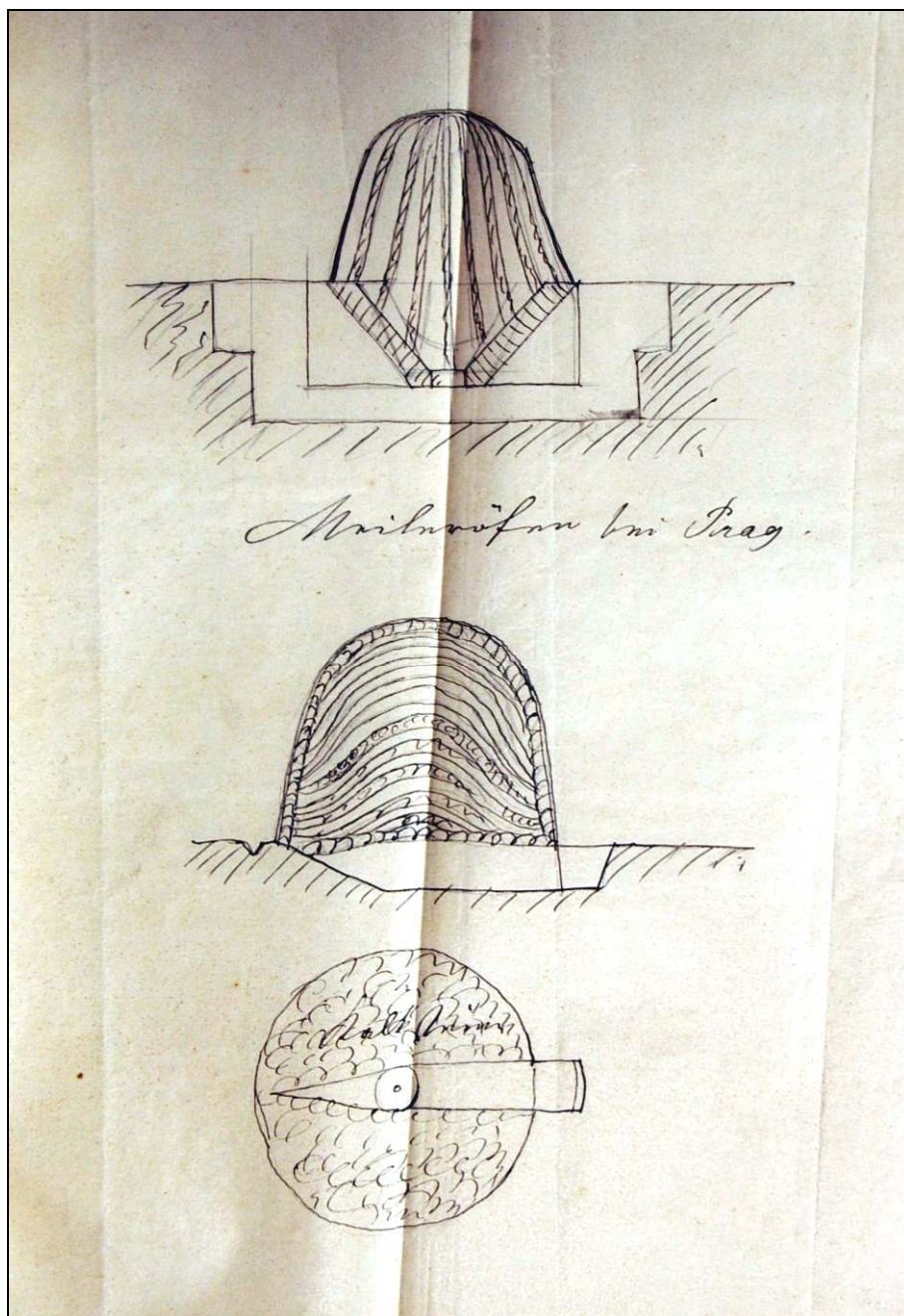
Obr. 5 Velké Kunětice, vpravo dvojitá šachtová vápenka, vlevo jednoduchá šachtová vápenka, stav k r. 2003

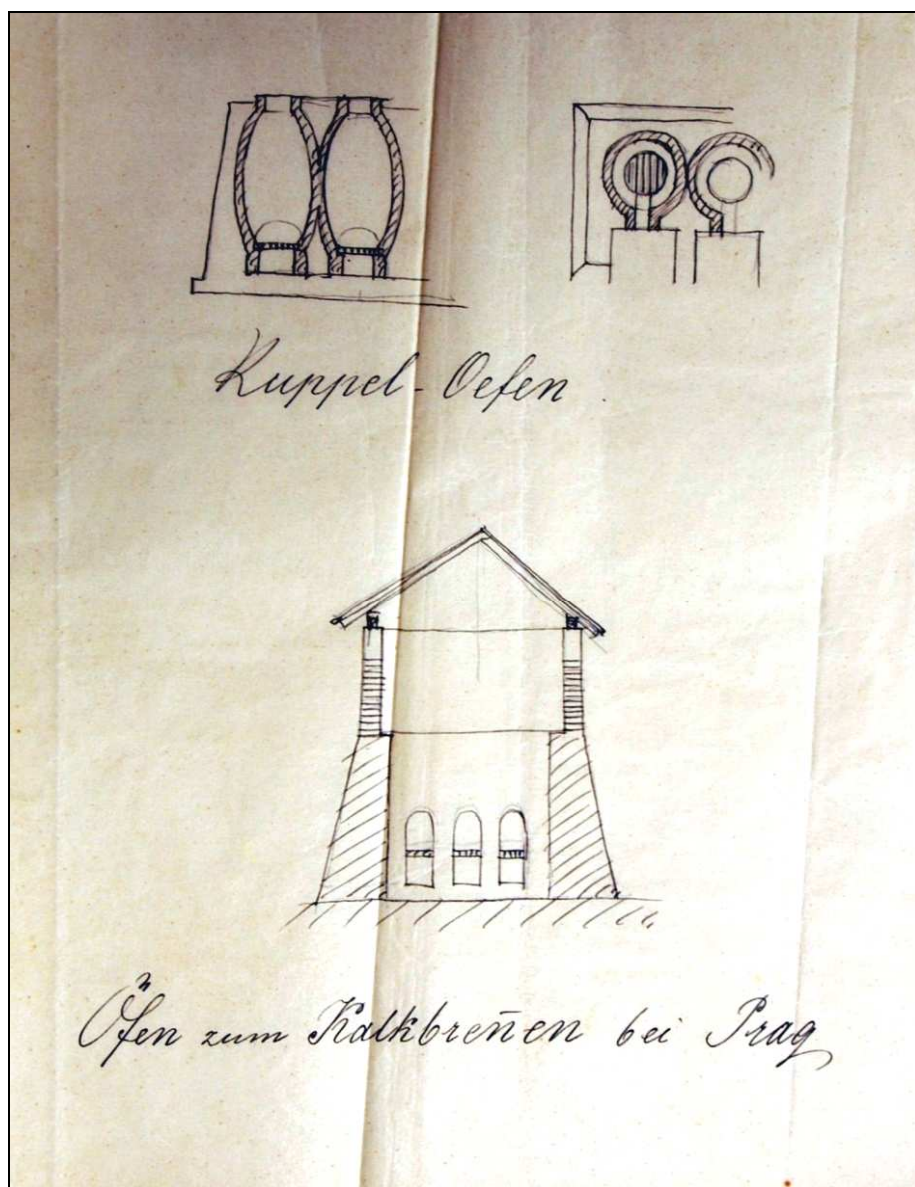
Obr. 6 Velké Kunětice, dvojitá šachtová vápenka, půdorys (zaměření uloženo v NPÚ ÚOP v Olomouci)

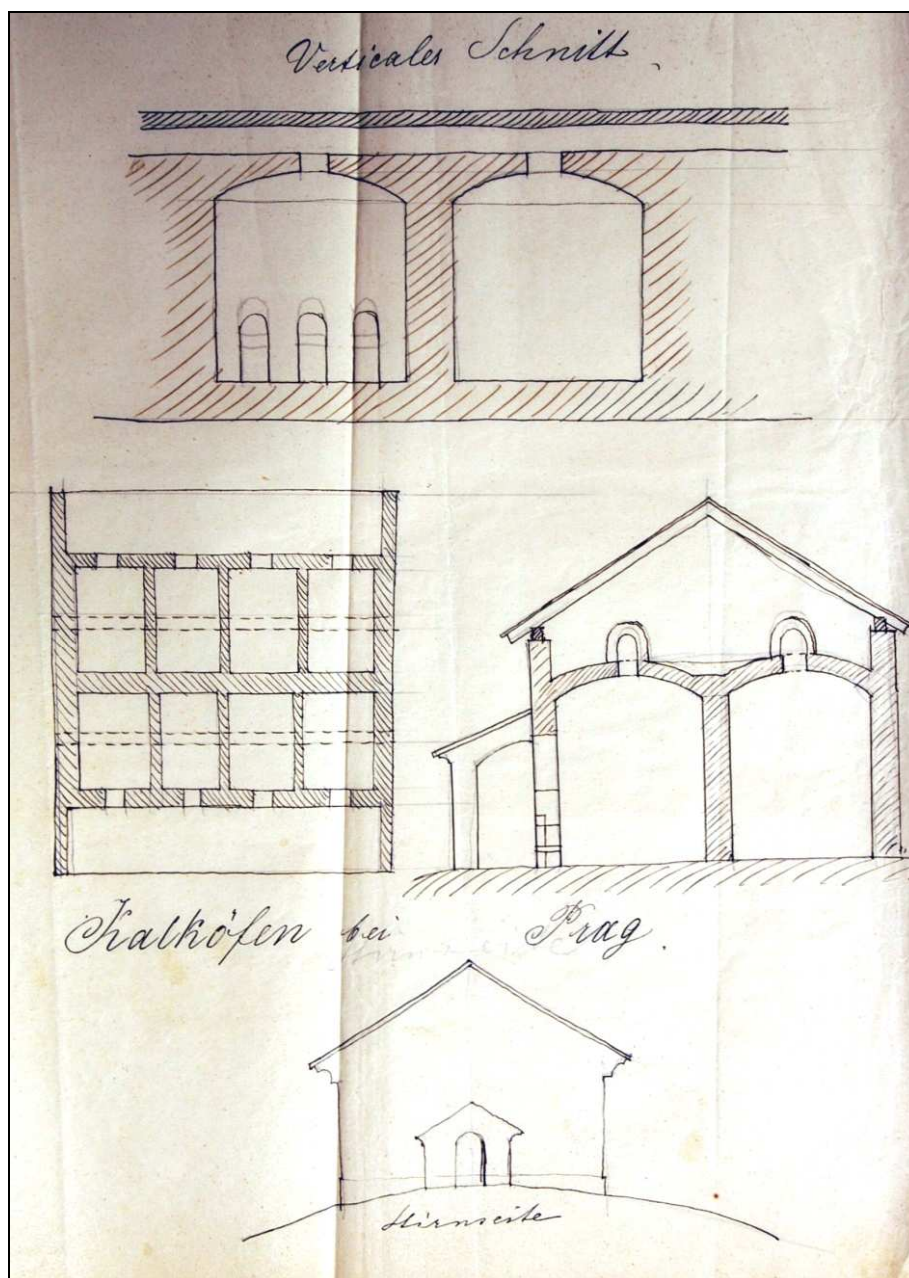
Obr. 7 Obrazová příloha ke zprávě z 28. září 1869, plynová pec cukrovaru hraběte Coudenhove v Duchcově, překlad popisu: V Duchcově byla prohlédnuta vápenka náležející k zdejšímu cukrovaru. Z nákresu je zřejmý způsob zavážení vápenec. Horní část pece má vícero kruhových otvorů s uzávěry, jimiž je možno sledovat postup pálení. Pec je opásána železnými pásy proti pukání. Na speciálně konstruovaném uhelném roštu je dodatečně shora vsypáváno uhlí do topeniště. Litinové potrubí slouží k odvádění kysličníku uhličitého pro účely cukrovarnické výroby. Topení se provádí v dolní komoře, v níž se uhlí udržuje jen v žhnoucím stavu. Komora je opatřena takzvanými generátory, které vyrábí plyn určený k vypalování vápna, ten je veden pomocí kanálků do prostoru, kde je uložen vápenec. Na 200 centů vápna je potřeba 100 centů uhlí. Každou šestou hodinu je pec shora naplněna uhlím, vypálené vápno je vytahováno každou druhou hodinu. V šachtové peci o 5 až 6 stopách průměru se vypálí denně 20 centů vápna, pec má dva otvory na vytahování vápna a stála 2500 zlatých. Dle sdělení vápenického mistra je tato pec vhodná pro tvrdší vápenec.

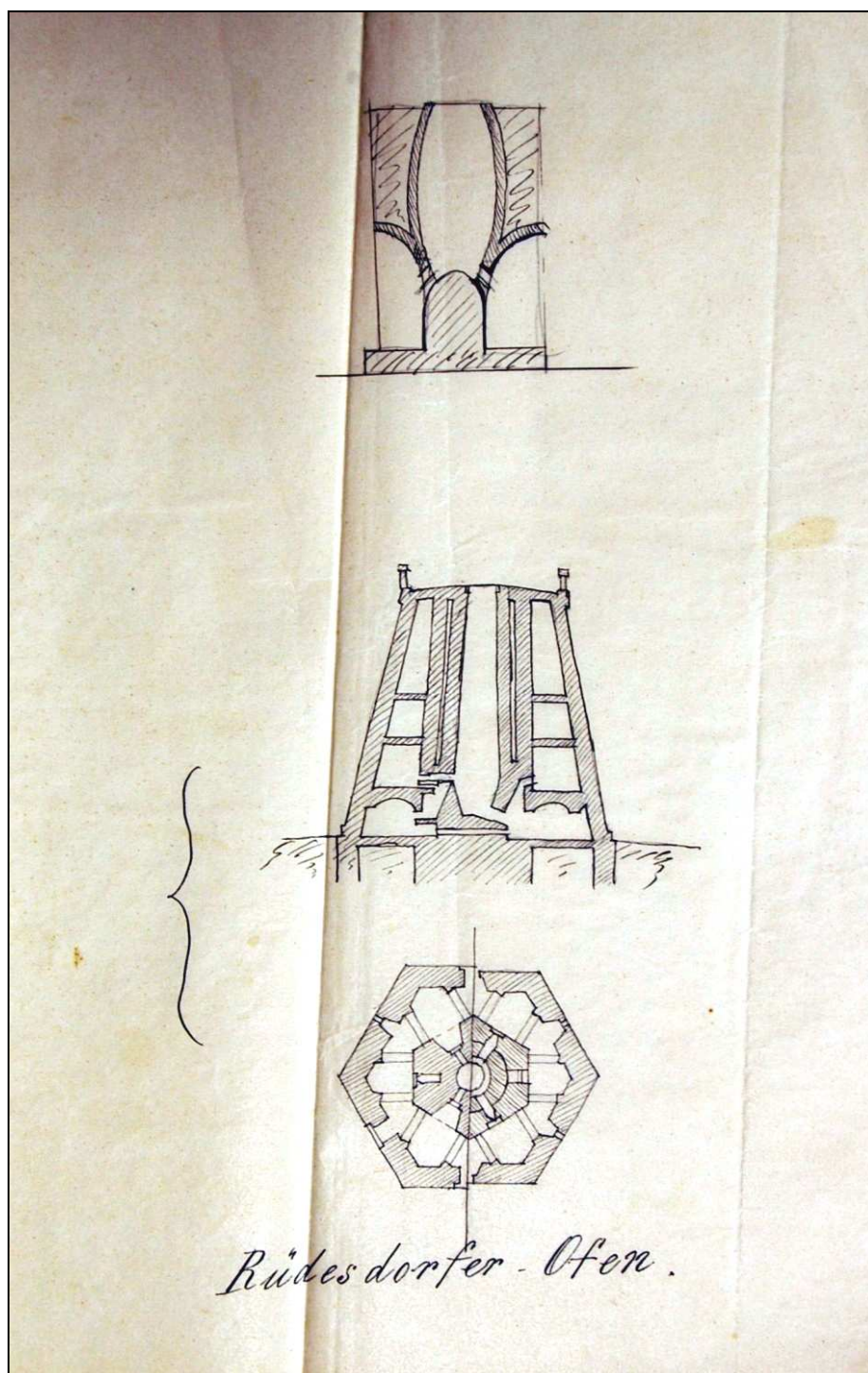
Obr. 8 Obrazová příloha ke zprávě z 28. září 1869, milířové pece pana Hergeta u Prahy, překlad popisu: Z vápenek starší konstrukce byly prohlédnuty milířové pece v podniku pana Hergeta. Do zděné jámy o kruhovém půdorysu jsou střídavě zakládány vápenec a uhlí. Výsledkem je kuželovitý tvar milíře, jehož povrch je omáznut hlínou. Ke středu kužele vedou v jeho spodní části z protilehlých stran vzduchové otvory a podzemní kanály.

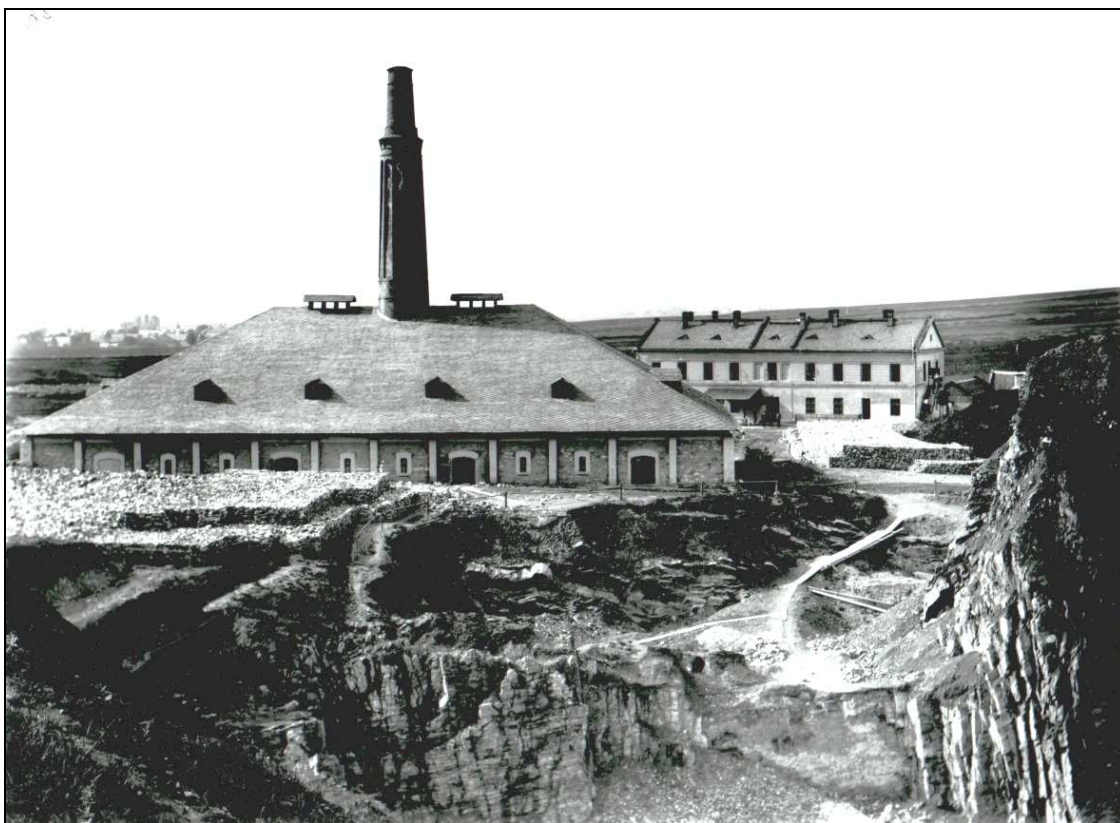
Obr. 9 Obrazová příloha ke zprávě z 28. září 1869, Kupolové pece a obvyklý typ vápenky podobný obvyklé cihelné peci pana Sobotky u Prahy, překlad popisu: Ve vápenici pana Sobotky stojí vícero vápenných pecí vedle sebe, jedná se o ony známé kupolové pece. Odvod kouře děje se prostřednictvím společného komínu. Druhá vápenná pec je jako naše obvyklá cihelná pec. Kameny jsou podobně jako cihly vyskládány se založenými roztápěči.

Obr. 10 Obrazová příloha ke zprávě z 28. září 1869, vápenky pana Herberta u Prahy, překlad popisu: Herbertovy vápenky jsou zaklenuty. Ve dvou řadách stojí vedle sebe vždy čtyři pece a jsou opatřeny dvěma komíny. Nad zaklenutými pecemi se nachází kanály, které slouží k předehřívání vedle stojících pecí. Každá pec má tři topeniště s železným roštem. V této velké vápenici je ve dvou objektech 16 pecí. Stavba je nákladná.

Obr. 11 Obrazová příloha ke zprávě z 28. září 1869, Rüdersdorfská vápenka pana Bergera v Drážďanech, překlad popisu: Velká vápenka se nachází na Lipské ulici, majitelem je pan Theodor Berger. Je to vápenka s velkým ohněm, je známa pod názvem Rüdersdorfská pec a je prý rozšířena hlavně v okolí Berlína. Topeniště jsou opatřena rošty a železnými dvířky k uzavření otvorů. V takové peci se denně vypálí 100 až 120 měřic vápna, k čemuž je zapotřebí 30 měřic hnědého uhlí a 5 měřic černého uhlí. U paty pece se každých 12 hodin provádí vytahování vypáleného vápna.

Obr. 12 Grygov, kruhová vápenka, kolem r. 1910 (originál uložen ve *Vlastivědném muzeu Olomouc*, inv. č. 26D)

Obr. 13 Grygov, kruhová vápenka, stav k r. 2003